

“İfade Hakkı” Yeterli Değil: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 12. Maddenin Kavramsallaştırılması*

LAURA LUNDY**

Özet

Bu makale “öğrencinin ifade hakkı” (pupil voice; Öğrencinin İfade Hakkı) kavramı üzerine bir çocuk hakları eleştirisi niteliğindedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin, çocuklara kendilerini etkileyen konularda görüşlerinin dinlenmesi ve değerlendirilmesi hakkını tanıyan 12. maddesi temel alınarak bir değerlendirme yapılmıştır. Kuzey İrlanda Çocuklar ve Gençler Komiserliği (NICCY) adına yapılan araştırmanın verilerinden yararlanılan bu çalışma, 12. maddenin tanıdığı hakkın eğitim alanında anlamlı ve etkili bir şekilde uygulanmasının önündeki engelleri değerlendirmektedir. 12. maddeden bahsederken genelde kısaltmalar şeklinde kullanılan “öğrencinin ifade hakkı” gibi ifadelerin içerdiği yükümlülükleri yeterince vurgulamayarak maddenin etkisini azaltma potansiyeline sahip olduğu tartışılmaktadır. Bu makale, Alan, İfade, Dinleyici ve Etki olmak üzere dört temel ilkeyi temel alarak 12. maddeye yeniden tasarlanmış bir model önerir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Hakları, 12. Madde, Katılım, İfade Etme Hakkı

Abstract

This article provides a children’s rights critique of the concept of ‘pupil voice’. The analysis is founded on Article 12 of the United Nations Convention on the

* *British Educational Research Journal Dergisi*’nin Aralık 2007, 33(6) sayısı 927-942 sayfaları arasında yayınlanan “ ‘Voice’ is not enough: conceptualizing Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child” isimli makale, çocukların karar süreçlerine katılımı konusunda öncü akademik çalışmalardan biridir. Lundy Katılım Modeli olarak isim yapmıştır ve İrlanda Çocuk ve Gençlerin Karar Süreçlerine Katılımı Ulusal Stratejisi (2015-2020), bu çalışma temel alınarak hazırlanmıştır.

Makale, yazarı Laura Lundy’dan 09.09.2019 ve dergi yayın haklarını elinde bulunduran Wiley’den 08.10.2019 tarihinde *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*’nce alınan izinler ile Nilüfer Pembecioğlu tarafından çevrilerek yayınlanmaktadır. ISSN 0141-1926 (print)/ISSN 1469-3518 (online)/07/060927-16 # 2007 British Educational Research Association

DOI: 10.1080/01411920701657033.

Rights of the Child, which gives children the right to have their views given due weight in all matters affecting them. Drawing on research conducted on behalf of the Northern Ireland Commissioner for Children and Young People, the article assesses some of the barriers to the meaningful and effective implementation of the right within education. It is argued that the phrases which are commonly used as abbreviations for Article 12, such as ‘pupil voice’, have the potential to diminish its impact as they provide an imperfect summary of the full extent of the obligation. The article proposes a new model, which has four key elements, for conceptualising Article 12—Space, Voice, Audience and Influence.

Keywords: Rights of the Child, Article 12, Participation, Right to Expression

Giriş

“İfade Hakkı” kavramı Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin (BMÇHS) onaylanmasına atfedilen bir gelişimle birlikte son on yılda giderek daha fazla ilgi odağı olmuştur (örn. Noyes, 2005, s. 533). Sözleşmenin ilgili hükmüne akademisyenler ve politika belirleyiciler tarafından sıkça atıfta bulunulur fakat nadiren tamamı alıntılanır. 12. maddenin tamamı aşağıdadır:

1. Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar.
2. Bu amaçla, özellikle çocuğu etkileyen adli ve idari işlemlerde, çocuğa kendini ifade olanağı sağlanacak, çocuğun yaşına ve olgunluk derecesine uygun olarak çocuğun görüşleri dikkate alınacaktır.

Freeman (1996, s. 37) “yalnızca söyledikleri için değil, çocuğu, bütünlüğü ve kişiliğiyle, tam bir insan olarak ve topluma özgürce katılma yetisi ile tanınması” nedeniyle 12. maddenin önemini vurgular. Kısmen bundan ötürü BMÇHS tasarlanırken 12. madde ciddi bir tartışma konusu olmuştur. Maddenin yetişkin otoritesini zayıflatabileceği algısı ABD’nin sözleşmeyi yürürlüğe sokmamasındaki ana nedenlerden biridir (Kilbourne, 1998). Öte yandan 12. madde Birleşik Krallık hükümeti tarafından açık bir şekilde benimsenmiştir ve bu nedenle hükümet sözleşmenin tam olarak yürürlükte olması ile yükümlüdür. Buna rağmen, İngiltere’nin uluslararası taahhütleri ile eğitim konularında karar verme ile ilgili uygulama arasında fark vardır. Tarafların Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin şartlarını sağlayıp sağlamadığı, çocuk hakları konusunda bağımsız bilirkişilerden oluşan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi tarafından gözlemlenmektedir (Lansdown, 2000).

Komite, taraf devletlerin her biri için periyodik raporlar hazırlamakta ve ihlal edilen hususlarla karşılaştığında şartların sağlanması adına tavsiyeler hazırlamaktadır. 1995 tarihli ilk Birleşik Krallık raporunda, Komite, okul çağındaki çocukların okuldan uzaklaştırma ve cinsel eğitim hususlarındaki görüşlerinin alınmamasını eleştirmiştir (s. 3). 2002’de de “eğitim hayatında çocuklara kendilerini etkileyen konularda sistemli olarak danışılmamasının” kaygı uyandırdığı kayda geçmiş ve Komite Birleşik Krallık hükümetine “tüm çocukların topluma sistemli, anlamlı ve etkili katılımını sağlamak, teşvik etmek, gözlemlemek ve mümkün kılmak adına - örn. okullarda okul meclisi gibi kuruluşlar ile- adımlar atmasını önermiştir” (s. 7).

Komitenin eleştirileri Kuzey İrlanda Çocuklar ve Gençler Komiserliği (NICCY) adına yapılan bir araştırmanın bulguları tarafından da desteklenmektedir (Kilkelly ve ark., 2005). Bu araştırma, Kuzey İrlanda’daki çocuk haklarını geniş çaplı bir denetimle, çocukların yaşamlarını etkileyen yasa, politika ve uygulamalar bağlamında denetlemiş ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile uluslararası insan hakları sözleşmeleri standartları ile karşılaştırmıştır. Araştırmanın başlıca hedefi çocuk haklarının ‘ihmal edildiği veya hakkının verilmediği’ alanları saptamaktır. Araştırma altı temel alana ayrılmıştır: Uygulama; aile hayatı ve alternatif çocuk bakımı; eğitim; eğlence ve dinlenme; sağlık; refah ve materyal yoksunluk; ceza yargılaması ve polis (kolluk) faaliyetleri. Bu makalenin yazarı, araştırmanın yapılması için görevlendirilmiş disiplinler arası komitenin üyelerinden biridir ve bu bölümde ‘eğitim’ alanıyla ilgili önemli bulgulardan faydalanılmıştır.

Bir dizi veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Bunlar, Kuzey İrlanda’daki çocuklara istinaden, mevcut araştırmaların detaylı incelenmesi, yasalar ve kamu politikaları belgelerinin incelenmesi ile Kuzey İrlanda’da 350’den fazla politika belirleyici, çocuk ve gençleri temsil eden çeşitli kuruluşlardan profesyonel ve gönüllü ve uygulamacılar ile yapılan odak grupları ve görüşmeler gibi çeşitli veri toplama yöntemlerini içermektedir. Kuzey İrlanda’daki ana eğitim kurumlarının hepsinden temsilcilerle görüşmeler yapılmıştır. Her yetişkin katılımçıya işkolu veya art-alan yetiştirilmesine (hangi branştan – hangi alan öğretmeni olduklarına) bakılmaksızın eğitim de dâhil tüm araştırma konuları çerçevesinde bir dizi soru sorulmuştur. Komiserin yasal görevi gereği ve araştırmanın olabildiğince kapsayıcı olması adına Kuzey İrlanda’nın dört bir yanından çocuklar ve gençler de araştırmaya katılıma davet edilmiştir. Toplamda -genel, özel ve İrlandaca eğitim veren- 27 okuldan 1064 çocuk araştırmaya resimler çizerek, hikâyeler yazarak, posterler tasarlayarak veya olgunluk düzeylerine uygun görevler üstlenerek katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda, her çocuğa okul aracılığıyla ulaşılamayacağı ve çocukların birçok farklı nedenden ötürü sınıf ortamında

hayatları ile ilgili hassas bilgiler paylaşmaktan çekinebileceklerinden ötürü 100'den fazla çocuk ve genç ile okul ortamlarının dışında görüşme yapılmıştır.

Araştırmanın ana bulgularından biri, haklarında verilen kararlarda söz sahibi olamamanın Kuzey İrlanda'daki çocuklar için en önemli sorun olduğudur (Kilkelly ve ark. 2005, s.xxii). Çocukların görüşlerinin alınmadığı veya dinlenmediği veya daha da kötüsü, yetişkinlere katılmak ve yetişkinlerle etkileşimde bulunmak için yalnızca yüzeysel ve göstermelik fırsatlar sunulduğu sonucuna varılmış, 12. madde'nin ihlaline çocukların aile, sağlık, eğitim, eğlence, dinence ve adalet deneyimlerinde sıkça rastlanmıştır. Çocuklar ve gençler ile birlikte çalışan ve onlar için çalışan yetişkinler tarafından bu kadar genel ve yaygın olarak tanımlanan başka bir sorun yoktur. Çocukların okul deneyimlerine ilişkin gönderilen toplam 903 gönderinin yarısından fazlası verilen kararlarda 'söz sahibi olamamak' başlığı altında kategorize edilmiştir (s. 186). Çocuklar ve gençlerden gelen gönderilerde aşağıdaki gibi örneklerle sıkça rastlanmaktadır:

- Bazen okul sınırimi bozabiliyor çünkü çocukların öğretmenlerinden ve ebeveynlerinden yeterince saygı gördüğünü düşünmüyorum ve bazı çocukların azar işitmekten korktukları için akıllarından geçenleri söylemediği kanısındayım (Kız, 11) (s. 186).
- Öğrenciler gerçek anlamda okulda söz hakkına sahip değiller. Öğretmenlerin düşünceleri her zaman birinci sırada tutuluyor. (Kız, 14) (s. 186).

Kuzey İrlanda Çocuklar ve Gençler Komiserliği'nin (NICCY) bulguları çocukların hakları kullanmalarına istinaden yapılmış önceki araştırmaları yansıtmaktadır. Örneğin Morrow (1999, s. 166) çocukları ve gençleri en çok ilgilendiren konuların "gündelik yaşamda, daha az saygı görme veya düşük saygınlık gibi gündelik meselelere, hatta yalnızca söz sahibi olmak ve tartışmalara katkıda bulunmak için bile çok az fırsata sahip olmak" olduğunu gözlemledi.

12. Maddenin Uygulanmasının Önündeki Engeller

Uygulamada, çocukların 12. maddenin sunduğu haklardan yararlanmaları, taahhütlerine bağlı olmayan ya da buna uymama konusunda bir menfaati olabilecek, yetişkinlerin işbirliğine dayanmaktadır. Yetişkinlerin çekinceleri ise üç gruba ayrılmaktadır: Çocukların karar verme sürecine anlamlı katkı yapabilme kabiliyetine duyulan şüphe; çocuklara daha fazla kontrol tanınmasının kendi otoritelerini sarsacağı korkusu; ve son olarak

taahhütlere uymak için harcanabilecek zaman ve çabanın aslında eğitimin kendisine mal olacağı düşüncesi. Son yıllarda bu çekincelere değinen ve çocuklara danışmanın eğitim ve öğretimi geliştirmekle birlikte daha demokratik bir okul ortamı oluşturması gibi faydalarını saptayan birçok değerli çalışma yapılmıştır (Flutter & Ruddock, 2004). Aynı zamanda çocuklarla etkileşimin ideal modellerini çıkarmayı amaçlayan bir yayınlar dizisi de oluşmakta ve gelişmektedir (örn, McBeath ve ark., 2003).

12. maddenin uygulanmasının önündeki süregelen engellerden biri de maddenin ve tanıdığı hakların kamu bilincinde yer etmemesidir. Bu durum, Kuzey İrlanda Çocuklar ve Gençler Komiserliği'nin araştırmasında, çocuklar için çocuklarla çalışan profesyonellerle yapılan görüşmelerde göze çarpmıştır. Görüşülen kimseler çocuklarla istişarenin arzulanan bir şey ve iyi uygulama olduğunu kabullenirken, 12. maddenin varlığından veya kapsamından habersizlerdir. Nitekim bu da çocuk hakları sözleşmesinin 42. maddesinin bir ihlalidir çünkü "Taraf Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler." Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komite gözlemlemiştir ki:

Çocukların çevresindeki yetişkinler, öğretmenler, ebeveynler ve diğer aile fertleri Sözleşme'nin kapsamını ve her şeyden öte çocukların eşit haklara sahip bireyler olarak sahip oldukları statüyü idrak etmedikleri sürece Sözleşme'nin birçok çocuk için hayata geçmesi mümkün görülmemektedir (2003, p. 66)

Bunun ışığında Komite öğretmenler ve çocuklarla çalışan kimseler için başlangıç ve hizmet-içi eğitimin "sözleşmenin bilinmesi, anlaşılması ve tüm hükümlerine saygı duyulmasını teşvik edecek şekilde sistematik ve sürekli" olmasını önermiştir (2003, para. 53).

Çocukların görüşlerine saygı duyulmasının yalnızca iyi bir pedagojik uygulama (veya politika belirleme) modelinden öte yasal yönden bağlayıcı bir yükümlülük olduğu farkındalığının kamuda oluşması gerekmektedir. En azından eğitim sektöründe çalışanların 12. maddenin varlığından, kesin bir hüküm olduğundan ve eğitimsel karar verme süreçlerinin işlediğinden haberdar olmaları gereklidir. Dahası, katılım hakkının hayata tam olarak geçmesine hâlâ ket vurmakta olan bir unsur da maddenin uygulama kapsamının tamamen anlaşılmamasıdır. Hatta 12. maddenin Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin en çok atıfta bulunulan fakat en yanlış anlaşılmış maddesi olduğunu bile söyleyebiliriz. 12. maddeye sıkça "Çocuğun ifade hakkı" veya eğitim bağlamında "öğrenci ifadesi" denmekle birlikte "duyulma/ sesini duyurma hakkı", "katılım hakkı" ve "danışılma hakkı" olarak da

bahsedilmektedir. Bu tanımlar 12. maddenin uzun ve hantal hukuk diline alternatif rahat kısaltmalar olmakla birlikte, maddenin gerektirdiği ve kapsadığı konuları eksik bir şekilde aktarmaları da oldukça muhtemeldir.

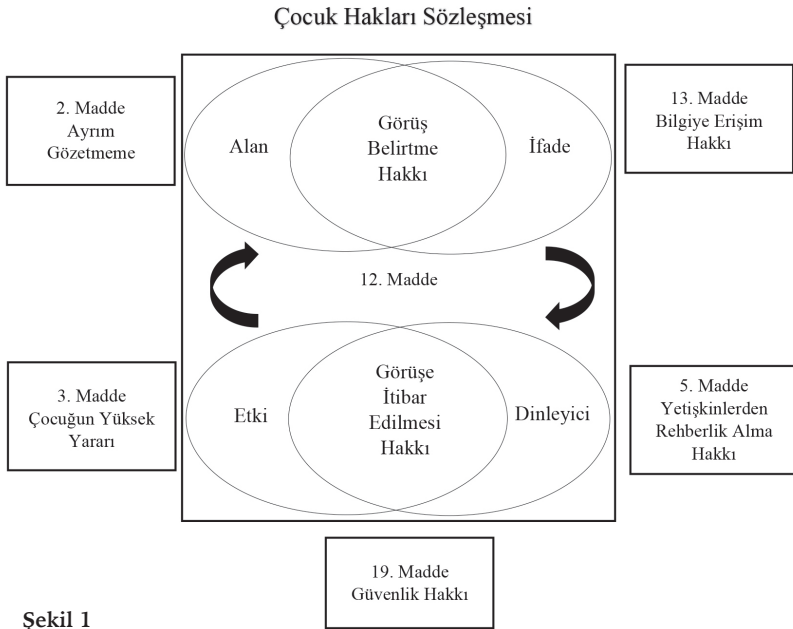
Bu tarz yaygın kısaltmalar 12. maddenin “çocuğun [söz hakkının] kendini ilgilendiren her konuyu” kapsamı gibi önemli noktaları ekarte etmektedir. McGoldrick’in belirttiği üzere (1991, s. 141) bu ifade, hakların çocuğun halihazırda belli haklara sahip olduğu başka hususlara uygulanmasını kısıtlamamaktadır; zira sözleşmenin taslağı hazırlanırken böyle bir madde önerilmiş ve reddedilmiştir. “Çocuğu ilgilendiren her konu” ifadesinin bilinçli ve tam olarak idrak edilmesinin önemi vurgulanmalıdır çünkü ifadenin daha ılımlı yorumlanması 12. maddenin uygulanmasına kesin olarak ket vurabilir. Bunun önüne geçmek adına atılacak ilk adım konunun kendilerini etkileyip etkilemediğini çocuklara sormak olacaktır. Buna karşın, çocukların kendilerine sorulmadan bir meselenin onları etkilemediğine ilişkin tek taraflı kararlar verilmesi yaygın bir durumdur. Eğer 12. madde Birleşik Krallık’ta tam olarak hayata geçirilecek ise çocukların sınıflarda etkilerini hissedecekleri konularda karar verme sürecinin her aşamasına dahil olmaları adına ciddi adımlar atılması gerekmektedir. Katılım gerektiren süreçleri şu şekilde sınıflandırabiliriz: (i) münferit öğrencileri etkileyecek olan kararlar; (ii) okul ve sınıf politikalarının belirlenmesi; (iii) hükümet politikaları/kanunlarının oluşturulması. Komite 12. maddenin karar verme süreçlerinin her aşamasını kapsadığını vurgulamakla kalmayıp hayata geçirilebilmesi için “sürekli ve tutarlı düzenlemelerin yapılması gerektiğini” belirtmiştir (2003, para. 12.).

12. Maddenin Tam Olarak Anlaşılabilmesi İçin Yeni Bir Model

Konuyla ilgili alan taramasında Noyes “öğrenci ve ifade kavramlarının ikisinin de özenle gözden geçirilmesi gerektiğini” gözlemlemiştir (2005, s. 533). Benzer bir şekilde, Roche (1999, s. 489) çocukların katılımına ilişkin kullanılan ifadelerin “rahat/gayri resmi” olabildiği uyarısında bulunup çocukların karar verme süreçlerine katılımlarının istendiği durumların gerekli hassasiyetle ele alınması gerektiğini önermiştir. Bu “gayri resmiyet” Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 12. maddesini özetlemek için kullanılan “çocuğun kendini ifade etmesi” gibi ifadelerde aşikârdır. Bu tarz kullanımların yaygınlaşması çocuk hakları söylemlerinin bir yan etkisi olarak “çocuğun kendini ifadesinin” -tavuk suyuna çorbanın her derde deva olduğu düşüncesi gibi- sorgulanmaz bir iyi olarak kabul edilmesi tehlikesini oluşturur (Sloth-Nielsen, 1996, s. 337). Buradaki sorun ise

başlangıçta iyi niyetli olan bu retorığın hayata geçirilmesi durumunda, bilhassa hâkim düşünce yapısına karşı çıkan, tartışma ve masraf yaratan sonuçlar doğurduğunda bu iyi niyetin yok olmasıdır. Yetişkinlerin çocukların görüşlerine itibar etmemek için bahaneler üretebiliyor olması öğrencinin ifadesi konusunun kesinlikle çocuk hakları çerçevesinde tartışılması gerektiği savını güçlendirmektedir. Öğrencilerin etkin olarak karar verme süreçlerine katılımı yetişkinlerin bir lütfü değil çocukları hakkı olan yasal bir zorunluluk olarak değerlendirilmelidir.

Nitekim, çeşitli konularda öğrencilere danışılması genel olarak desteklenen bir kavram olmakta birlikte bu uygulamalar tam olarak 12. maddeyle örtüşmeyen bir çocuk hakları anlayışı çerçevesinde yürütülmektedir. Bunun ışığında 12. maddenin daha iyi anlaşılabilmesi ve Birleşik Krallık'ın eğitimle ilgili konulara ilişkin karar verme süreçlerinde çocuklara olan yükümlülüğünü tam olarak yerine getirebilmesi için yeni bir model önermekteyim. 12. maddenin iki temel ögesi vardır: (i) görüşü dile getirme hakkı ve (ii) bu görüşe gereken önemin verilmesi hakkı. Bunların ikisi de koşulsuz haklar değildir ve ikisinin de uygulamalarını kısıtlayan ve genişleten ek hükümler mevcuttur. Dahası, 12. madde -çocukların eğitimsel karar verme süreçlerine katılımını tartışan akademik eserlerde sıkça

yapıldığı gibi- tek başına değerlendirilemez. Tüm insan hakları gibi Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin maddeleri de bütüncül, bölünmez ve birbirine bağlı bir sistem olarak değerlendirilmelidir.

Çocuk Hakları Sözleşmesinin muhtelif hükümlerini ve Kuzey İrlanda Çocuklar ve Gençler Komiserliği (NICCY) adına yapılan araştırmalar aracılığıyla çocuklar ve gençlerin karar verme süreçlerine katılım deneyimlerini incelemiş biri olarak, 12. maddenin hayata geçebilmesi için insan ve çocuk haklarının yasal zorunluluğunu gerçekleştirecek yeni bir model gerektiğini önermekteyim. Bu amaç doğrultusunda dört farklı unsurun ve olası sonuçlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir: Alan, İfade, Dinleyici ve Etki. Bu kavramlar ve 12. maddenin iki temel ögesi ile diğer Çocuk Hakları Sözleşmesi maddeleriyle olan bağlantıları Şekil 1'de betimlenmiştir.

Bu yeniden tasarlanmış model, karar mercilerini 12. maddenin dört temel ilkesine odaklandırma amacı gütmektedir:

- Alan: Çocuklara görüşlerini belirtme fırsatı/alanı sağlanmalıdır.
- İfade: Çocukların görüşlerini belirtme olanağı sağlanmalıdır.
- Dinleyici: Bu görüşler dinlenmelidir.
- Etki: Görüşlere uygun şekilde gerekli adımlar atılmalıdır.

Yeni model bu unsurların birbiriyle olan bağlantılarını da yansıtmaktadır. Bilhassa (a) alan ve ifade; ve (b) dinleyici ile etki birbirleriyle örtüşen kavramlardır. Aynı zamanda 12. maddenin belirgin bir eylem sırası olduğunu da tanımlar. İlk adımda çocuğun görüşünü belirtme hakkı teminat altına alınır; sonrasında ise bu görüşe itibar edilerek uygun adımlar atılır. Karar verme süreçleri nadiren bu kadar durağan olduğundan, çocuğun sahip olduğu etkinin kapsamına göre -eğer atılan adımlar ve varılan sonuçlar tatminkâr değil ise- süreç yeniden başlayabilir. Son olarak; model, 12. maddenin ancak Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ilgili hükümleriyle birlikte tam olarak anlaşılıp hayata geçirebileceğinin bir temsilidir; özellikle 2. madde (ayırım gözetmeme), 3. madde (çocuğun yüksek yararı), 5. madde (rehberlik alma hakkı), 13. madde (bilgiye erişim hakkı- bilgi arama, bilgi alma ve bilgi verme hakkı) ve 19. madde (kötüye kullanımdan -suistimalden- korunma hakkı).

Model, 12. maddede yer alan belirli cümlelerin her birinin anlamını vurgulayarak ve çözümleyerek 12. maddenin yasal sonuçlarını ortaya çıkarır niteliktedir. Bunu yaparken, değerlendirmede öncelikle BMÇHS metnini, BM Çocuk Hakları Komitesi'nin Genel Yorumlarını ve mahkemeye

dayalı bireysel dilekçe hakkının yokluğunda hukuki kaynak niteliği taşıyan Sonuç Gözlemleri temel alınmıştır. Temel olarak, uluslararası insan hakları hukukunun, çoğu zaman Birleşik Krallık'ın iç hukukunda olduğu gibi, kelimenin tam anlamıyla yorumlanmasının amaçlanmadığı, daha çok teleolojik olarak yorumlandığı (yani amaçsal yorum, onu tasarlayanların geniş ruhu ve niyetinde olduğu) kabul edilmektedir. Bununla birlikte, 12. maddenin metni, küresel topluluğun zor kazanılmış bir görüş birliğini temsil eden incelikli bir üründür. Bu dikkatli müzakerenin zincirleme etkilerinden biri, hakkın, nispeten sarsılmış olmasıdır. Metnin kolay hatırlanamayan, anlaşılması güç ve karışık bir hâlde olması, kullanışlı kısaltmalara ve özetlere ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, bu kısaltılmış haline duyulan gereksinime, bunların pratikte ne kadar kolayca akılda kalan ve kullanışlı ifadeler olup olmadığına bakılmaksızın, var olan kısaltmalarda yükümlülüğün tamamen ihmal edilmesi tehlikesi bulunmaktadır. Önerilen model, kapsamından ve anlamından ödün vermeden 12. maddenin hükmünün ifadesini sıkıştırarak, pratik kesinliğini sağlama girişimidir.

Alan

Çocukların ve gençlerin anlamlı bir şekilde karar verme süreçlerine katılımının bir ön koşulu, çocukların katılımı için bir fırsat yaratılması ve görüşlerin paylaşılmaya telkin ve teşvik edildiği bir ortamdır. 12. madde taraf devletlerin çocukların görüşlerini dile getirme haklarını 'tanımalarını' gerektirir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin diğer yerlerinde karşımıza çıkan "uygun önlemlerin alınması" veya "mümkün olan azami çabanın gösterilmesi" gibi sulandırılmış ifadeler yerine "tanıma" sözünün geçmesi taraf devletlerin çocukların görüşlerini dile getirmelerinin telkin ve teşviki ile yükümlü olduğunun bir göstergesidir; yani çocuklar görüşlerini dile getirdiklerinde yalnızca dinlemekle kalmayıp çocukları görüşlerini dile getirmeye etkin bir şekilde davet etmeli ve yüreklendirmelidirler. Bu anlamda atılacak ilk adım da çocuklara hangi hususların onları etkilediğinin ve bu konularda verilecek kararları etkileyecekleri kararların yetişkinler tarafından önceden belirlenmiş olduğundan şikayetçilerdir. Öğrenci konseylerinde tartışılacak konuların öğretmenler tarafından belirlenmiş olması buna bir örnektir; Kuzey İrlanda Çocuklar ve Gençler Komiserliği araştırmasında bir çocuk öğrenci konseyi deneyimini şöyle paylaşmıştır:

İçeri girdiğin anda son toplantıdan kalan tutanaklar eline tutuşturulur ve sonra şunun bunun hakkında konuşmak zorundasındır ve onlar da

çoğunlukla kantinle falan ilgilidir, bu yüzden başka bir konu açma fırsatın bile olmaz. (Kilkelly ve ark., 2005, s. 187)

Aynı şekilde, çocuklara, karar vermeye katılmak isteyip istemedikleri sorulmalıdır. 12. madde çocuklar için bir vazife değil bir haktır ve çocukların katılmama hakkını kullanmalarına başvurmalarının da çeşitli nedenleri olacaktır. Buna da anlayış gösterilmelidir. Çocukların görüşlerini dile getirmeme nedenleri de çeşitlenebilir. Marjinalleşmiş bir grup genç, NICCY araştırmasına katılmayı reddetmişti ve bu da bir “istişare yorgunluğu” olduğunu göstermektedir. Çocuklarla ve gençlerle yapılan, günlük deneyimlerine somut bir fayda getirmeyen devlet istişarelerine cevap vermekten yoruldu.

Çocuklara katılmaları için sunulan alan güvenli bir alan olmalıdır. ÇHS'nin 19. maddesi çocuklara istismara karşı korunma hakkı tanımaktadır. Çocuklar görüşlerini azar ve misilleme korkusu olmadan dile getirebilmelidir. Bu özellikle çocukların ne düşündüğünü açıkça söyledikleri için bu tarz sonuçlara katlanmak zorunda kalabileceği okul ortamları için önemlidir. Kuzey İrlanda Çocuklar ve Gençler Komiserliği (NICCY) araştırmasında birçok çocuk görüşlerini dile getirmenin öğretmenlerin otoritesine karşı çıkmak olarak yorumlandığından bahsetmiştir (Kilkelly ve ark., 2005, s. 186). Bu kaygı profesyonellerle yapılan odak gruplarında da yankılanmıştır; örneğin bir eğitim hizmetleri memuru şöyle bir yorumda bulunmuştur:

Bazen çocuklar öğretmenlerin davranışlarını sorgulama hakları yokmuş gibi hissederler. Bir şeyi sorguladıklarında onlara arsız oldukları veya zorluk çıkardıkları söylenir. Arsız falan olmadan nasıl soru soracaklarından veya kendilerini nasıl takdim edeceklerinden pek emin değiller (Kilkelly ve ark., 2005, s. 186).

Çocukların bakış açıları, otoriteye zarar vermek yerine okul söyleminin ayrılmaz bir parçası olarak görülmelidir. Fakat çocuklar gerçekten ‘özgürce’ konuşacaklarsa bazı durumlarda anonim girdileri mümkün kılan e-müzakere gibi mekanizmalara da ihtiyaç olacaktır.

Alan aynı zamanda kucaklayıcı ve kapsayıcı olmalıdır. Birçok farklı görüşün dile getirilebilmesi ve katılımın yalnızca konuşkan çocuklarla sınırlı olmaması gereklidir (Flutter & Rudduck, 2004, s. 137). Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 2. maddesi, 12. maddenin “sunduğu hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, anne babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasi ya da diğer görüşler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, engel, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt eder”

Şekil 2. 'Kapa çeneni çünkü ben her zaman haklıyım!'

ifadesini güvence altında almaktadır. Dezavantajlı ve marjinalleşmiş çocukların ve gençlerin katılımının güvenceye alınması gerekliliği, bu kimselerin kendi öz saygılarını kazanmaları ve kendi yaşamlarının sorumluluğunu üstlenmelerine yardımcı olacağı göz önünde bulundurularak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (2002) tarafından vurgulanmıştır. Dahası, Komite, “çocuğun yetkinliğini kabul etmede daha derin bir yetersizlik” nedeniyle, engelli çocukların katılımını “bu kişilerin haklarının “iki kez yadsınmasına” maruz kalabileceklerini temel alarak güvence altına alma gerekliliğini vurgulamaktadır (1997, para. 334).

İfade

12. madde çocuklara görüşlerini dile getirme hakkı tanımaktadır. Bununla birlikte, bu hak ne 12. madde ile ne de Çocuk Hakları Sözleşmesi ile sınırlıdır. Aynı hak (genç ya da yaşlı) tüm insanlara İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi de dahil olmak üzere, bir dizi uluslararası insan hakları belgesinde tanınmıştır. 12. maddede belirtilen haklara getirilen tek kısıtlama, bu hakkın “kendi görüşlerini oluşturabilecek” bir çocuğa verilmesidir. Bir görüş oluşturma kapasitesini neyin oluşturduğuna ilişkin bir belirsizlik unsuru olsa da, en büyük zorluk, bu cümlenin, hakkın çocuğun ‘kapasitesine’ bağlı olduğu konusunda daha genel bir varsayım ile değiştirilmesi ile 12. madde hakkındaki tartışmada ortadan kaybolmasıdır. Bir görüşü ifade etme hakkının bir şekilde “çocuğun yaşı ve olgunluğuna” bağlı olduğu gibi yanlış bir algı olabilir. Hak talebinin uygulanmasını açıkça sınırlayabilecek olan bu

cümle, yalnızca madde 12 (1)'in ikinci kısmı için geçerlidir (görüşlere gerekli önemin verilmesi yükümlülüğü). Çocukların görüşlerini ifade etme hakları, onların olgun bir görüşü ifade etme kapasitelerine bağlı değildir; olgun olsun ya da olmasın yalnızca bir görünüş oluşturma yeteneklerine bağlıdır.

12. madde çocukların görüşlerini “özgürce” dile getirebilmelerini taahhüt eder. Kuzey İrlanda Çocuklar ve Gençler Komiserliği araştırmasına katılan çocuklar öğretmenlerinin bu uğurda gerekli telkin ve teşvikte bulunmamalarından şikâyetçidir. En yaygın şikâyetlerden birisi öğretmenlerin sürekli kendilerine ‘bağırıyor’ olmalarıdır; sonuçta, bu da farklı görüşlerin dile getirildiği, ideal bir iki taraflı bir diyalog ve müzakere ortamı değildir (s. 183). Çocuklardan biri Şekil 2’deki çiziminde bu durumu karikatürize etmiştir.

Bazı durumlarda çocuklar görüşlerini oluşturmakta başkalarından yardıma ihtiyaç duyacaktır. Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 5. maddesi, çocuklara 12. madde dâhil tüm haklarını kullanabilmeleri amacıyla yetişkinlerden rehberlik alma hakkı tanır. 2002’deki Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Özel Zirvesinde çocuklar ve gençler anlamlı ve etkili katılım için gereken şu ön koşulları tanımlamışlardır: Konuları anlamak için yeterli zaman; çocuk dostu/erişilebilir dokümantasyon ve bilgi erişimi; çocuk önderli kurumlarla kapasite geliştirme ve çocuk katılımına olan karşıtlığın üstesinden gelmeleri için yetişkin eğitimi (Bennett Woodhouse, 2003). Aynı zamanda küçük yaşta çocuklar için oyun, kukla gösterileri, video ve çizim projeleri gibi eğlenceli katılım yöntemleri de önermişlerdir. Bu öneriler, Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin “yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla” ifade özgürlüğü tanıyan 13. maddesi ile de uyumludur.

Adli ve idari kovuşturmada temsile duyulan ihtiyaç 12. maddenin 2. fıkrasında açıkça tasdiklenmiştir. Freeman (2000, s. 288) bu ifadenin çocuğun ebeveynlerinden ayrı bir temsiline gerekmemesi ve “ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak” gibi bir şart koşulmuş olması gibi sınırlayıcı olduğu bazı yerleri saptamıştır. Adli ve idari kovuşturmalarda temsil ve savunma gerekliliğinin kabul edilmesi, bu temsiline yalnızca bu kovuşturmalarda sınırlı kaldığı anlamına gelmemelidir. Ayrıca, diğer durumlarda, çocukların görüşlerini bildirmek için yardımcı teknolojiler veya tercümanların kullanımı yoluyla pratik yardıma ihtiyaç duyabileceği kabul edilmektedir.

Dinleyici

12. madde çocukların görüşlerine “itibar edilmesini” gerektirmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin birçok maddesinin özü diğer insan

hakları sözleşmelerine dayanır fakat bu hükmün gözle görülen bir atası bulunmamaktadır. Yetişkin insanların da görüşlerini dile getirme hakkı olsa bile bu görüşlere -seçim süreçleri gibi dolaylı yollar hariç- itibar edilmesi gibi bir hakka sahip değillerdir. Burada ima edilen şey çocukların görüşlerinin karar verme süreçlerine dahil kimseler tarafından duyulmakla kalmayıp dinlenmesi gerekliliğidir. Kuzey İrlanda Çocuklar ve Gençler Komiserliği (NICCY) araştırmasında ortaya çıkan temalardan biri, birçok çocuğun görüşlerinin okulda dinlendiğini hissetmemeleriydi. Aşağıdaki gibi yorumlar oldukça yaygındır:

Bazı öğretmenler senin dediklerini dinlemeden konuşuyorlar (Odak grubundan bir genç) (Kilkelly ve ark., 2005, s. 181).

Yetişkinlerin aktif dinleme gibi konularda eğitim alması gerektiği genel olarak kabul edilmektedir. Dahası, çocukların görüşlerini, her biri sözel olmayan, çeşitli yollarla da ifade ettiği gerçeğinin giderek daha fazla kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Çocuk Hakları Komitesi küçük yaşta çocukların “sözlü veya yazılı iletişim yöntemlerini öğrenmeden çok daha önce duygu, düşünce ve isteklerini çeşitli yollarla paylaştıklarını” gözlemlemiştir (2005, para. 11). Etkili “dinleyici” olmak aynı zamanda “görmeyi” de içerebilir (Lancaster & Broadbent, 2003). Örneğin, son zamanlarda yapılan araştırmalar, erken doğan bebeklerin kendilerini en çok ilgilendiren konularla ilgili görüşlerini etkin bir şekilde aktarabildiklerini ve bu nedenle de 12. maddeye göre haklarını kullanma yeteneğine sahip olduklarını göstermiştir (Alderson ve ark. 2005). “Dinleme” eğitimi çocukların sözlü olmayan iletişimde kullandıkları çeşitli işaretleri de hesaba katmalıdır. Komite, erken yaştaki (8 yaş altı) çocuklar söz konusu olduğunda katılım haklarının kullanılabilmesi için “yetişkinlerin beklentilerini çocukların ilgi alanları, anlayış düzeyleri ve tercih ettikleri iletişim yöntemlerine göre uyarlamaları gerektiğini” vurgulamıştır (2005, para. 11(c)).

Çocuğun bir konudaki görüşünün ne olduğu hakkında şüphe olmasa bile bu görüşlerin karar verme süreçlerinde etkisi olan kimselere iletileceğinin veya o kimseler tarafından dikkate alınacağına bir garantisi yoktur. Bu, çocuklara bir “dinleyici hakkının” tanınmasını gerektirmektedir; çocukların görüşlerini kendilerini dinlemekle yükümlü belirli bir birey veya kurula aktarabilme fırsatı garantilenmelidir. Okul konseylerinde yapılan müzakereler buna bir örnek olabilir. Önceki araştırmalar okul konseylerinin varlığının bu hakların bir garantisi olmadığını belirtmiştir (Wyse, 2001). Öğrenciler görüşlerinin son kararı verecek kimselere iletilmediğinden ve dolayısıyla sonuçların değişmediğinden şikâyetçidirler (Alderson, 2000). Bu süreçlerden belirli sonuçların elde edilmesi mümkün olmamakla birlikte, çocuğun veya gencin

görüşlerine yönelik resmi iletişim kanalları oluşturulması mümkündür. Bu, yönetim kurullarının toplantılarında okul konseylerinin tutanaklarının düzenlenmesi ya da öğrenci temsilcilerinin yönetim kurulunun üyeleri olma zorunluluğu ile olabilir (örn. bkz. Hallgarten ve ark. 2004). Benzer şekilde, okuldan uzaklaştırma ve özel eğitim süreçlerinin yanı sıra yerel eğitim yetkilileri ve bölüm çalışma gruplarının toplantıları ile dinleyici hakkı resmileştirilerek bütünleştirilebilir.

Etki

Taraf Devletlerin, çocukların görüşlerine “yaşlarına ve kapasitelerine uygun olarak önem verilmesini” sağlamaları zorunludur. Komite çocukları “dinliyormuş” gibi görünmenin çok kolay olduğunu; gerçek zorluğu bu görüşlere itibar etmek olduğu konusunda ikazlarda bulunmuştur (2003, para. 12). Bir noktada, dikkatin etki kapsamına odaklanması gerekmektedir; “verilmesi gereken önem”i oluşturan şey “önem”dir. Bunun açıkça çocuğun “yaşı ve olgunluğu” ile bağlantılı olduğu ve bunun genellikle yetişkinlerin çocuk kapasitesi konusundaki algılarına bağlı olduğu gerçeği, 12. maddenin bu yönünün bu kadar karmaşık olmasının sebeplerinden biridir. Örneğin çocukların yetişkinlerin sandığından çok daha yetkin olduklarını ve karar verme kapasitelerinin kendilerine sağlanan olanaklarla doğru orantılı bir biçimde geliştiğini ortaya koyan pek çok araştırma olmasına karşın (Alderson & Goodwin, 1993; De Winter, 1997), çocuğun belli görüşleri dile getirecek kadar olgun olmadığına karar verebilecek olan yetişkinlerin 12. maddedeki haklara eşik bekliliği yapma tehlikesi vardır.

Bu hükmün hazırlandığı ruh ve bağlamda uygulanması, olumsuz ve fırsat kısıtlayıcı değil, cömert ve çocuğu güçlendirici bir yorum gerektirmektedir. Bunun desteklenmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çocukların yeteneklerinin geliştirilmesi ve bu amaçla rehberlik alma hakları tanıyan 5. maddesi tarafından da desteklenmektedir. Komite (2005, para. 14) demiştir ki:

Çocukların yeteneklerinin geliştirilmesi olumlu ve olanak sağlayıcı bir prensip olarak görülmelidir. Çocukların özerkliklerini ve kendilerini ifade etmelerini kısıtlayan ve geleneksel olarak çocukların göreceli yetersizliklerine ve sosyalleşmeye duyulan gereksinimlerine gönderme yaparak haklı çıkarılan otoriter uygulamaların tasdiklenmesi olarak yorumlanmamalıdır.

Çocukların kendilerini ilgilendiren tüm kararlarda yüksek yararının “öncelikli düşünce” olarak gözetilmesini gerektiren BMÇHS'nin 3. maddesi

de önemlidir. Komite, özellikle küçük çocukların, “görüşlerini dikkate alırken ve kapasitelerini geliştirirken” refahlarını etkileyen kararlarla ilgili haklarını ve yüksek yararlarını gözetip temsil etmek konusunda başkalarına güvindiklerini kabul etmiştir (2005, s. 10). 3. ve 12. maddenin işleyişinde bir çatışma potansiyeli vardır. Bununla birlikte, çocukların yüksek yararı en öncelikli konulardan biri olmakla birlikte, yetişkinlerin çocuklar için en iyi olacak şeyi bildiklerini düşünmeleri gerekçe gösterilerek çocuklar görüşlerine itibar edilme haklarından mahrum bırakılmamalıdır. Çocuk hakları kuramcılarının bir ara çocukların özerkliğine yönelik yasal sınırlar hakkında bilgi vermiştir, ancak, çocuğun seçtiği yolun ancak kendisini “parlak bir geleceğe” sahip olma şansından mahrum bırakması (Feinberg, 1980), gelişimlerine ket vurması veya yaşam seçeneklerini geri dönülmez bir şekilde tehdit etmesi durumunda (Freeman, 1996) kısıtlanması gerektiği sonucuna varmışlardır.

12. maddeye yapılan en yaygın ve en haklı eleştiri yetişkinlerin çocukların görüşlerini göstermelik dinleyip sonrasında itibar etmemelerinin kolay olmasıdır. Standartlaştırılmış, sözde ya da göstermelik katılımlar, yalnızca 12. maddeyi ihlal etmekle kalmaz aynı zamanda zarar verici etkilere de sahip olabilir. Örneğin, Alderson’ın (2000) bulgularına göre göstermelik okul/öğrenci konseylerinin varlığı en az yokluğu kadar zararlıdır. Sözde ya da göstermelik katılımın gerçek katılımdan ayırt edilmesi için çeşitli yeni modeller geliştirilmiştir, bunlardan en öne çıkanı Hart’ın ‘katılım merdiveni’dir (ladder of participation) (Hart, 1992). Burada üstesinden gelinmesi gereken en büyük zorluk yetişkinlerin çocukların görüşlerini dinlemekle kalmayıp ciddiye aldıklarından emin olmaktır; bunun evrensel bir garantisi verilemeyecek olsa bile, atılabilecek bir adım çocuklara görüşlerinin nasıl değerlendirildiği ile ilgili dönüş yapılması olabilir. Çocuklara sıkça görüşleri sorulmakta ve sonrasında bu görüşlerle ne yapıldığıyla ilgili geri dönülmemektedir. Örneğin Kuzey İrlanda Çocuklar ve Gençler Komiserliği NICCY araştırmasına katılan bir grup genç çeşitli müzakerelere katılmalarına rağmen bir dönüş almadıklarından yakınmışlardır. Biri şöyle demiştir:

Bu tekrar tekrar olan bir olay, sürekli böyle şeyler yapılıyor ama sonrasında hakkında herhangi bir şey duymuyoruz. (s. 43)

Çocukların ve gençlerin hangi kararların alındığına, görüşlerinin nasıl değerlendirildiğine ve neden böyle bir karar alındığına ilişkin bilgilendirilmesi gerekmektedir. 12. maddenin hayata geçmesi güvence altına alınamayacak olsa bile süreç gözlemlenebilir. Süreci daha açık ve şeffaf hale getiren ve yetişkinlerin çocuklarla gençlerin görüşlerini

talep etmesini ve sonra da bunları görmezden gelmesini zorlaştıracak usul kuralları getirilmesiyle süreçleri güvenceli bir şekilde uygulamak mümkündür. Değişimi güvence altına almak, okul hayatında çocukların görüşlerine yalnızca değer vermeyi ve saygı duymayı değil, aynı zamanda karar alma süreci ile bütünleşmiş ve ayrılmaz olduğu görülen bir kültür değişimi gerektirir (Sinclair, 2004). Uzun vadede, bu yalnızca okullarda uygulanan revize politika ve uygulamalarla sonuçlanacak olan bir farkındalık yaratma ve eğitim yoluyla gerçekleştirilecektir. Umudumuz katılımın belgelenmiş yararlarının çocuk hakları yaklaşımına direnen kimseleri ikna etmeye yeterli olmasıdır.

Sonuç olarak, 12. maddenin, çocuğun görüşlerinin belirli durumlarda konuyu tam olarak belirleme olasılığı içerdiğini vurgulamakta fayda vardır. 12. madde üzerine yapılan çocuk hakları tartışmaları her zaman bir miktar yetişkin katkısı olacağı varsayımı ile yapılmaktadır. “İstişare” ve “katılım” kavramları özünde kararların her zaman veya en azından kısmen bir yetişkin ya da yetişkinler tarafından verilecek olduğunu ima etmektedir. Doğru olan, 12. maddenin Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 5. maddesi ile bütünleşik olarak yorumlanmasıdır (Sözleşme’deki çocuk haklarının, çocuğa yetişkinler tarafından, çocuğun olgunluk düzeyi ve kapasitesi ile orantılı olarak “uygun yönlendirme ve rehberlik sağlama” zorunluluğu getirilmesi gerektiğini belirtir). 5. maddenin katkısı, yetişkinlerin rehberlik yapma haklarının çocuğun olgunlaşmasıyla sonuçlanması ve sonunda ortadan kalkması yönündedir. Bunun ötesinde, Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin çocuklar tarafından yetişkinlerden bağımsız bir şekilde kullanılacak vicdan özgürlüğü hakkı (madde 14) ve dernek kurma hakkı (madde 15) gibi diğer başka hakları da bulunmaktadır. Bazı kararlarda, belli noktalarda, yetişkinlerin görüşleri alakasız olabilir ve çocuğun görüşü bunlara üstün gelebilir. Bu noktalarda “istişare” ve “katılım” kavramları oldukça gereksiz kalacaktır.

Sonuç

12. maddenin eğitim alanındaki önemi göz ardı edilemez. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’nin Eğitimin Amaçlarına İlişkin Genel Görüşlerinde gözlemlenmiştir ki:

Çocuklar okulun kapılarından geçtiklerinde insan haklarını kaybetmiş sayılmazlar. Bu nedenle, örneğin, eğitim, çocuğun doğuştan gelen onuruna saygı duyacak ve madde 12 (1) uyarınca çocuğun görüşlerini serbestçe ifade etmesini ve okul hayatına katılmasını sağlayacak şekilde sunulmalıdır.

Çocukların ve gençlerin eğitimde karar vermeye daha fazla katılımlarının hem vatandaşlık bakış açısıyla (Devine, 1998; Roche, 1999) hem de eğitsel yararları açısından (Flutter ve Ruddock, 2004) güçlü kanıtlar bulunmaktadır. İnsan hakları açısından bakıldığında, savlar neredeyse eşit düzeyde anlamlıdır. 12. maddeye uyulması yalnızca daha iyi bir okul ortamı ve daha iyi vatandaşlar geliştirmekle kalmayacaktır, bu aynı zamanda yasal ve ahlaki bir sorumluluktur.

12. madde okullarda çocuk hakları kültürünün oluşmasına ve gelişimine de ciddi katkılarda bulunacaktır. Birçok açıdan 12. madde çocuk haklarının bir barometresi niteliğindedir, eğer tam olarak hayata geçirilmişse diğer haklar da doğal olarak hayata geçirilmiş demektir. Eğitim hakkı, bir hak çarpanı olarak hareket eder; bir kişinin eğitim hakkı tamamen korunurken diğer tüm haklardan yararlanma kapasitesini kat kat arttırır. 12. madde de benzer bir özelliğe sahiptir: Çocukların kendilerini etkileyen konulardaki görüşlerinin verilen kararları etkilediği hatta belirlediği bir ortamda çocuk haklarının korkunç bir şekilde ihlal edildiğini hayal etmek güç olacaktır. Örneğin, okullarda kurumsal fiziksel cezaların kullanılması, yetişkinler arasında kabul gören genel bir kanı haline gelmeden çok önce, çocuklar ve gençler, bunun kendilerinin saygınlık ve eşitlik konusundaki temel haklarını ihlal ettiğinin farkındalardı. Doğrusu 12. maddenin tam olarak, hakkı verilerek uygulanmasını güvence altına almak için öne sürülebilecek en güçlü sav, değişimin gerçekleşmesi için, çocukların bilgeliği, özgünlüğü ve yaşam deneyimlerinden yararlanmalarının değerini savunmak olacaktır. Çocuklar ve gençler, öğrencilere daha çok söz hakkı verilmesinin daha geniş faydalarını hızlıca kavramışlardır. Kuzey İrlanda Çocuklar ve Gençler Komiserliği NICCY araştırmasına katılan bir genç okula muhalefetin azaltılması konusunda şu önerilerde bulunmuştur:

Kitaplarımızı okulda bırakabilmeliyiz, daha uzun öğle aralarına ve daha iyi spor aletlerine ihtiyacımız var. Bunlar okulda sağlanırsa okula gitmek insanlar için daha keyifli bir hal alır, çocuklar öğretmenleriyle daha iyi geçinirler ve okuldan ayrılmayıp beladan uzak dururlar (Kilkelly ve ark., 2005, s. 191).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesinin gereğinin yapılması için oldukça ikna edici savlar öne sürülmüşse de bir yandan çocuk hakları eylemcileri bu savunmalara gerek olmadığı (ve yasanın onaylandığı yerlerde harfi harfine uygulanmasının zorunlu olduğu) görüşündedir. Gerçek şu ki, Birleşik Krallık (dünya çapındaki diğer tüm uluslarla birlikte), bunun temel bir insan hakkı olduğunu kabul etti ve uyumu sağlamak için kamusal bir taahhütte bulundu. Aslında, çocukları karar alma sürecine dahil etmenin

yararlarının, işkence ve yaşam hakkı yararlarından daha fazla olmasına karşın, neden bir şekilde okula ve eğitime katılan kamu yetkililerine bunun “satılması” gerektiği sorgulanabilir. Sorgulanamayan şey, devam eden hakkın doğasını tanıtmak ve açıklamaktır. Bu, Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 42. maddesi uyarınca yalnızca Taraf Devletler için bir yükümlülük olmakla kalmaz, aynı zamanda söz konusu hükmün yalnızca karmaşık ve çok yönlü olmadığı ancak, yetişkinlerin çoğunun içgüdülerine ve çıkarlarına aykırı olduğu durumlar oluştuğunda tartışmalı ve daha gereklidir.

Flutter ve Rudduck, yeni bir gelişmeyi “ayın gündemi” haline getirebilen öğrencinin ifade hakkı gibi kavramların “sürü psikolojisi” çekiciliğine karşı dikkatli olmamız gerektiği konusunda uyarıda bulunmaktalar (2004, s. 138). Mevcut ivmeyi korumanın bir yolu, öğrencinin karar alma sürecine katılımının kalıcı, tartışılmaz bir insan hakkı olduğu gerçeğini yansıtacak şekilde çerçevesi gerekliliğidir. Bu, Birleşik Krallık eğitim sisteminde BMÇHS’nin 12. maddesine ilişkin farkındalığı artırmak (ve uygulanmasını güvence altına almak) için ortak bir strateji geliştirilmesini gerektirecektir. Ancak, bu da disiplinler arası bir katılım ve uzmanlık olmaksızın başarılamaz. Çocukların yetilerine ışık tutmak için psikologlara, [12. maddeye] uyum veya uyumsuzluğun sosyal etkilerini belgelemek için sosyologlara ve eğitimin çocuğun hayatındaki yararları ile ve okullardaki en etkin yöntemleri tanımlamak için eğitimcilerle ihtiyaç vardır. Dahası, mevcut çalışmaların çoğunun “çocuk haklarının” geniş bir himayesi altında yapıldığına bakıldığında, bilinçli bir yasal perspektife ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu makale, eğitimdeki “öğrencinin ifade hakkı” konusunda gelişen alanyazına ve çocuk hakları bakış açısına eleştirel hukuki bir katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Hukuki zorunluluğa odaklanmak, alandaki mevcut çalışmaları tamamlamayı amaçlamaktadır. BMÇHS metni çözümlendiğinde, en sık kullanılan bazı kavramların 12. maddenin etkisini hafifletme potansiyeline sahip olduğu açıktır. “Öğrencinin ifade hakkı”, “çocuğun ifade hakkı”, “duyulma hakkı” ve “katılım hakkı” gibi, hükmün belirli unsurlarına hitap etmekte, ancak tek tek ele alındığında, hakkın tam olarak yerine getirilmesini sağlamamaktadır. Bu makalede sunulan model — Alan, İfade, Dinleyici ve Etki— 12. maddenin farklı taraflarını hukuki açıdan geçerli ve kullanıcı dostu bir şekilde tekrar tasarlamış, kavramsallaştırmıştır. Bu, farkındalık yaratmak, politikalar geliştirmek ve var olan uygulamaları denetlemeye yardımcı olmak adına olası bir model olarak sunulmuştur.

** Laura Lundy

Queen's Üniversitesi, Belfast, UK

l.lundy@qub.ac.uk

Kaynakça

- Alderson, S. (2000). School students' views on school councils and daily life at school, *Children and Society*, 14, 121-134.
- Alderson, S. & Goodwin, M. (1993). Contradictions within concepts of children's competence, *International Journal of Children's Rights*, 1, 303-313.
- Alderson, S., Hawthorne, J. & Killen, M. (2005). The participation rights of premature babies, *International Journal of Children's Rights*, 1, 31-35.
- Bennett Woodhouse, B. (2003). Enhancing children's participation in policy formulation, *Arizona Law Review*, 45, 750-763.
- Committee on the Rights of the Child (1995). Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. UN/CRC/C/15/Add.34 (Geneva, United Nations).
- Committee on the Rights of the Child (1997). General discussion on the rights of children with disabilities. UN/CRC/C/66, Annex V (Geneva, United Nations).
- Committee on the Rights of the Child (2001). General Comment No. 1 (2001): The aims of education. UN/CRC/GC/2001/1 (Geneva, United Nations).
- Committee on the Rights of the Child (2002). Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. UN/CRC/C/15/Add.188 (Geneva, United Nations).
- Committee on the Rights of the Child (2003). General Comment No. 5 (2003): Implementation. UN/CRC/GC/2003/1 (Geneva, United Nations).
- Committee on the Rights of the Child (2005). General Comment No. 7 (2005): Implementing child rights in early childhood. UN/CRC/GC/7 (Geneva, United Nations).
- De Winter, M. (1997). *Children as fellow citizens: participation and commitment* (Oxford, Radcliffe Medical Press).
- Devine, D. (1998). Children's citizenship and the structuring of adult-child relations in the primary school, *Childhood*, 9(3), 303-320.
- Eekelaar, J. (1986). The emergence of children's rights, *Oxford Journal of Legal Studies*, 6, 161-182.
- Feinberg, J. (1980). The child's right to an open future, in: W. Aiken & H. LaFollette (Eds) *Whose child?* (Totowa, NJ, Littlefield Adams).
- Flutter, J. & Rudduck, J. (2004). *Consulting pupils: what's in it for schools?* (London, RoutledgeFalmer).
- Freeman, M. (1996). Children's education; a test case for best interests and autonomy, in: R. Davie & D. Galloway (Eds) *Listening to children in education* (London, David Fulton).
- Freeman, M. (2000). The future of children's rights, *Children and Society*, 14, 277-293.
- Hallgarten, J., Breslin, T. & Hannam, D. (2004) *I was a teenage governor* (London, IPPR and Citizenship Foundation).
- Hart, R. (1992). Children's participation: from tokenism to citizenship (Florence, International Child Development Centre/UNICEF).

- Kilbourne, S. (1998). The wayward Americans-why the USA has not ratified the United Nations Convention on the Rights of the Child, *Child and Family Law Quarterly*, 10, 243-256.
- Kilkelly, U., Kilpatrick, R. & Lundy, L. et al. (2005). Children's rights in Northern Ireland (Belfast, Northern Ireland Commissioner for Children and Young People).
- Lancaster, Y. S. & Broadbent, V. (2003). *Listening to young children* (Maidenhead, Open University Press).
- Lansdown, G. (2000). The reporting process under the Convention on the Rights of the Child, in: S. Alston & J. Crawford (Eds) *The future of the UN Human Rights Treaty monitoring* (Cambridge, Cambridge University Press).
- McBeath, J., Demetriou, H., Rudduck, J. & Myers, K. (2003). *Consulting pupils: a toolkit for teachers* (Cambridge, Pearson).
- McGoldrick, D. (1991). The United Nations Convention on the Rights of the Child, *International Journal of Law and the Family*, 5, 132-169.
- Morrow, V. (1999). 'We are people too': children and young people's perspectives on children's rights and decision-making in England, *International Journal of Children's Rights*, 7, 149-170.
- Noyes, A. (2005). Pupil voice: purpose, power and the possibilities for democratic schooling, *British Educational Research Journal*, 31(4), 532-540.
- Roche, J. (1999). Children: rights, participation and citizenship, *Childhood*, 6(4), 475-493.
- Sinclair, R. (2004). Participation in practice: making it meaningful, effective and sustainable, *Children and Society*, 18, 106-118.
- Sloth-Nielsen, J. (1996). The contribution of children's rights to the reconstruction of society: some implications of the constitutionalisation of children's rights in South Africa, *International Journal of Children's Rights*, 4, 323-344.
- United Nations General Assembly (2002). *A world fit for children*. UN/A/RES/S-27/2 (Geneva, United Nations).
- Wyse, D. (2001). Felt tip pens and school councils: children's participation rights in four English schools, *Children and Society*, 15(4), 209-218.